

VÅTVOLL

NYERE TIDS BÅLPASS UNDER HELLER

av Janne Oppvang

Kommune og fylke	Kvæfjord kommune, Troms fylke
Askeladden ID	214476
Museumsnummer	Ts16078
Kulturminnetype/ strukturer	Flyttblokk, gállu, lappogallo
Utgravningsleder	Janne Oppvang
Feltledere	Erik Kjellman (GIS)
Feltmannskap	0
Tidsrom	08.09.22
Dagsverk i felt	2
Metode	Manuell avtorving, kontekstgraving
Avtorvet areal	4 m ²
Dv med maskin	0
Utgravd areal (fordelt på lag)	4 m ²
Utgravd volum	0,4 m ³
Volum pr dagsverk	0,4 m ³
Hoh.	41 m
Funn	Ingen
C14-dateringer	1665-1800 AD
Datering	Nyere tid

BAKGRUNNEN FOR UNDERSØKELSENE

Lokaliteten ble registrert i 2015 av Sametinget (Sommersteth, 2018) som en stor flyttblokk med en heller på den sørvestre siden, med id 214476 (Figur 1). Blokkas beskrives som 5 meter høy med et dråpefall på over 150 cm og et stort hulrom under. Under helleren ble det påvist trekull med jordbor, datert til 1665-1890 e.Kr. og med hovedbruksperiode på 1700-tallet. Kullet tolkes som rester etter et ildsted og spor etter at helleren har vært brukt som opphold eller overnatting i løpet av denne perioden (Sommersteth, 2018; Niemi et al., 2019b).

I forundersøkelsene som ble gjort av Sametinget i 2015-2016 ble det registrert ni lignende steiner, hvorav to er undersøkt i dette prosjektet, Våtvoll og Finnsteinen. I forundersøkelsene ble fire av steinene datert, og dateringene viser til 2000 f.Kr., 1300 e.Kr. og to til 1700-tallet (de to sistnevnte er Våtvoll og

Figur 1 Lappogalloen på gården Våtvoll, datert til 1700-tallet. Foto: Silje Sivertsvik Figur 8 fra Sommersteth, 2018 s. 16.

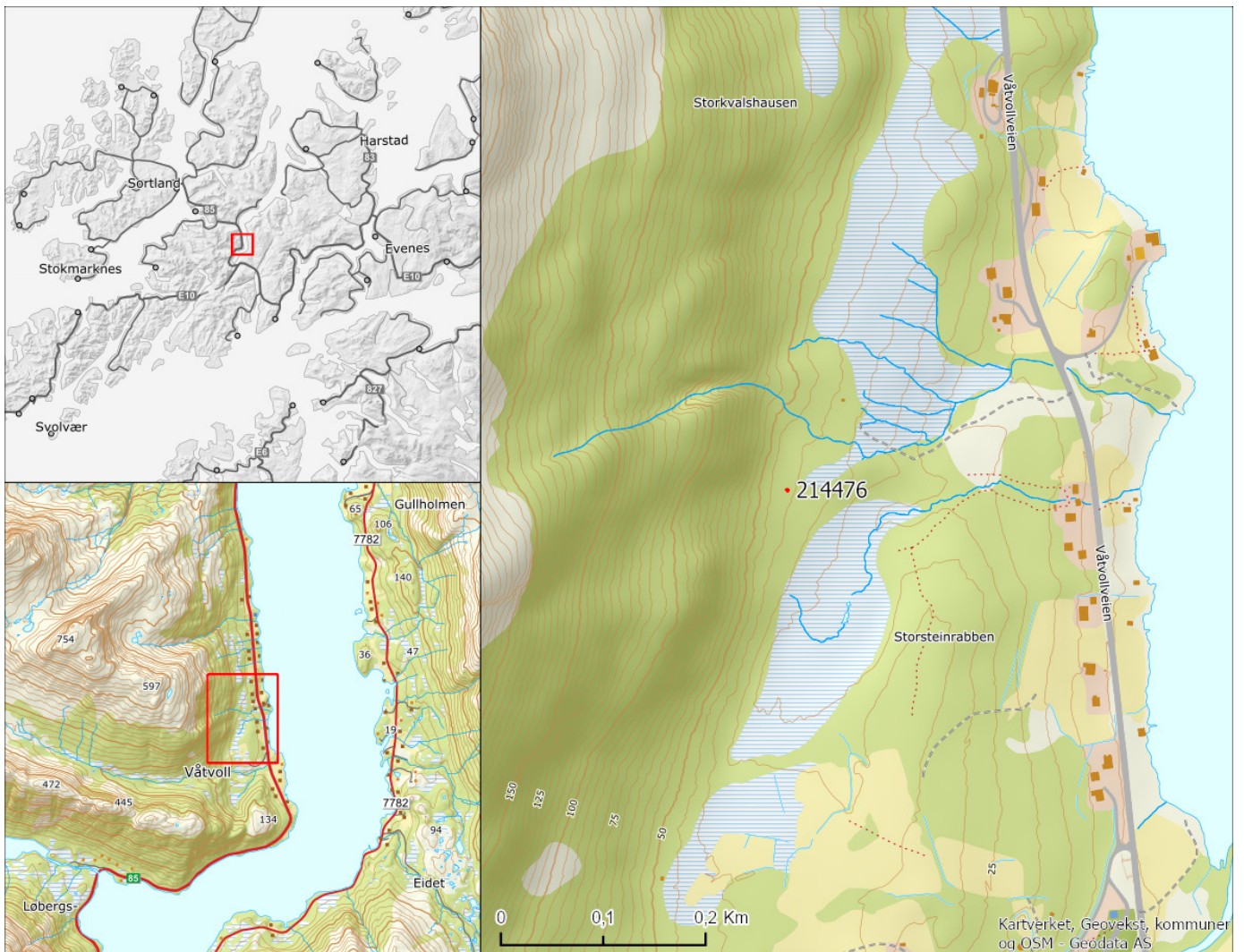
Finnsteinen). Dateringene viser en praksis langt tilbake i tid med å ta i bruk denne typen steiner, de regnes som en viktig kulturminnekategori i det samiske landskapet og bør sees i sammenheng med bosetting og ressursutnyttelse (Sommersteth, 2018, 19–20).

Ingen andre kulturminner ligger umiddelbar nærhet til id. 24476, men i området er det registrert to automatisk fredede gammetufter og et uavklart steingjerde. Steingjerdene på Bømark, som også er undersøkt i dette prosjektet, ligger ca. 3 km mot nord.

BELIGGENHET

Lokaliteten ligger ved Gullsfjorden i Kvæfjord kommune på gården Våtvoll, ca. 300 meter vest for bebyggelsen på Hallvardneset og omtrent midt mellom Lødingen og Sortland (Figur 2). Den ligger på en tilnærmet flat terrasse 41 moh. Terrassen skråner lett mot øst og ned mot fjorden, og inntil foten av Rundskartinden i vest. Området mot foten av fjellet er preget av store rasblokker og ulendt skogvokst terreng, mens det østover er myrområder og lett kupert terreng med lyng og gress.

Selve kulturminnet består kun av én steinblokk, men den ligger i et område med to slike store blokker, og flere små som er en del av rasområdet i bakkant av lokaliteten (Figur 3).

Figur 2 Kart med plassering av lokaliteten

Ingen av de andre steinblokkene hadde lignende hellere eller områder der det ville se fristende ut å søke ly. Vegetasjonen i området var frodig og under helleren/dråpefallet vokste det store bregner, noe som vitnet om gode jordforhold og muligheten for kulturlag.

MÅLSETTING

PROBLEMSTILLING

Styrende problemstillinger for lokaliteten er: Har lokaliteten blitt anvendt over lengre perioder, og kan man sette den i sammenheng med de tilhørende finnydningene fra 1600 - og 1700-tallet, eller er dette kun en enkelthendelse? Kan man knytte lokaliteten til spesifikk ressursbruk, eksempelvis jordbruk, jakt, fiske etc. Har helleren/steinen hatt en kulturell og/eller praktisk funksjon i landskapet, eksempelvis som grense - og eiendomsmarkør?

PRIORITERINGER OG STRATEGIER

Planlagt strategi var å avtorve manuelt, måle inn strukturer og funn, stratigrafisk graving med snitt gjennom strukturer, sålding med svenskesåld, innmålinger og prøvetaking. Etter avtorving ble kullet fra forundersøkelsen lokalisert, i tillegg til ytterligere kull. Det kom derimot ikke frem noen strukturer eller funn, og det ble derfor ikke prioritert å sålde massene.

Prioriteringene for lokaliteten gikk på å undersøke strukturer og aktivitetsflater i størst mulig grad. Da det ikke kom frem strukturer ble det prioritert å avgrense området med kull, for så å ta prøver av dette.

Figur 3 Lokaliteten sett mot vest, den midtre steinen er lokalitet ID 214476 og fokuset for undersøkelsen. De øvrige steinene hadde ikke tilsvarende dråpefall/hellere.

UNDERSØKELSESMETODE OG DOKUMENTASJON

FELTMETODE OG DIGITAL DOKUMENTASJON

Feltet ble avtorvet manuelt, deretter renses opp og gravd ut ifra kontekster. Kontekstene ble ikke målt inn i felt, men rekonstruert på fotogrammetri i ettertid, da helleren gjorde det vanskelig å få kontakt med GPS.

Til oppmåling ble det brukt en Trimble R12 GPS. Grunnet hellerens beliggenhet var det ikke dekning for GPS i området hvor det ble gravd. Det ble derfor benyttet en alternativ innmålingsmetode gjennom fotogrammetri og digitalisering. Metoden er benyttet tidligere ved arkeologiske undersøkelser og er godt beskrevet (Oppvang & Kjellman, 2017). Ved denne undersøkelsen ble det imidlertid ikke prosessert underveis da det ikke ble gjort funn som fordret en slik detaljert dokumentasjon. All prosessering og digitalisering ble utført i etterarbeidet. Til

fotogrammetrier etter avtorving og ved avslutning ble det benyttet håndholdt kamera.

Det ble benyttet drone av typen DJI Mavic Pro 2 til å dokumentere overflate før avtorving, samt oversiktsbilder. Flyforholdene var svært gode, men lav høstsol og høyspentledninger rett over lokaliteten gjorde at det var krevende å fly.

PRØVEUTTAK

Det ble tatt ut 3 kullprøver fra lokaliteten. Heller ikke disse ble målt inn i felt, men ble markert slik at de kunne rekonstrueres fra fotogrammetrien. Prøvene ble tatt fra tykke kulllag for å se om det kunne spores flere faser i bruken av helleren.

ERFARINGER

Denne typen dokumentasjon er ikke å anbefale for prosjekter som er av større varighet eller omfang. Slik metodikk bør bare benyttes av svært erfarne arkeologer da det fordrer en inngående kunnskap om standard feltdokumentasjon for å kunne gjennomføre slik

ad-hoc dokumentering.

Da denne lokaliteten viste et heller begrenset kunnskapspotensiale ble det ikke prioritert å fullføre dokumentasjonen (prosessering og digitalisering) mens feltdelen av prosjektet enda var underveis. Dette er heller ikke å anbefale for andre prosjekter da det er stor risiko for at deler av dokumentasjonen blir ukorrekt.

OBSERVASJONER OG RESULTATER

Lokaliteten er registrert som 4,34 m² stor og det ble åpnet et område på 4 m² der alt ble undersøkt (Figur 4). Laget varierte mellom 5 og 35 cm, men i gjennomsnitt ble det gravd ca. 10 cm.

Lokaliteten avgrenses til området som ligger foran dråpefallet, det vil si at selve steinblokka ikke er registrert som et kulturminne. Steinen er ca. 5 m høy og mot sørvest skrår den ut i en heller med et ca. 2 m høyt dråpefall (registreringen sier over 150 cm, vi målte litt i overkant av 2 m). Under dette dråpefallet ble undersøkelsesområdet lagt. Innerst under steinen var det trangt og lavt, i tillegg var det ujevnt terreng i denne delen.

Det lå også flere store steiner i dette området, som gjorde det vanskelig å komme til. Fokuset i undersøkelsen var derfor på området ca. 0,5 – 2,5 m ut ifra steinen. Her var det et noe flatere område omringet av større steiner.

I den ytre delen kom det frem et par store heller etter avtorvingen. De lå litt tilfeldig spredt slik at de tolkes som å ha rast ut fra steinblokka, og ikke som intensjonelt plassert.

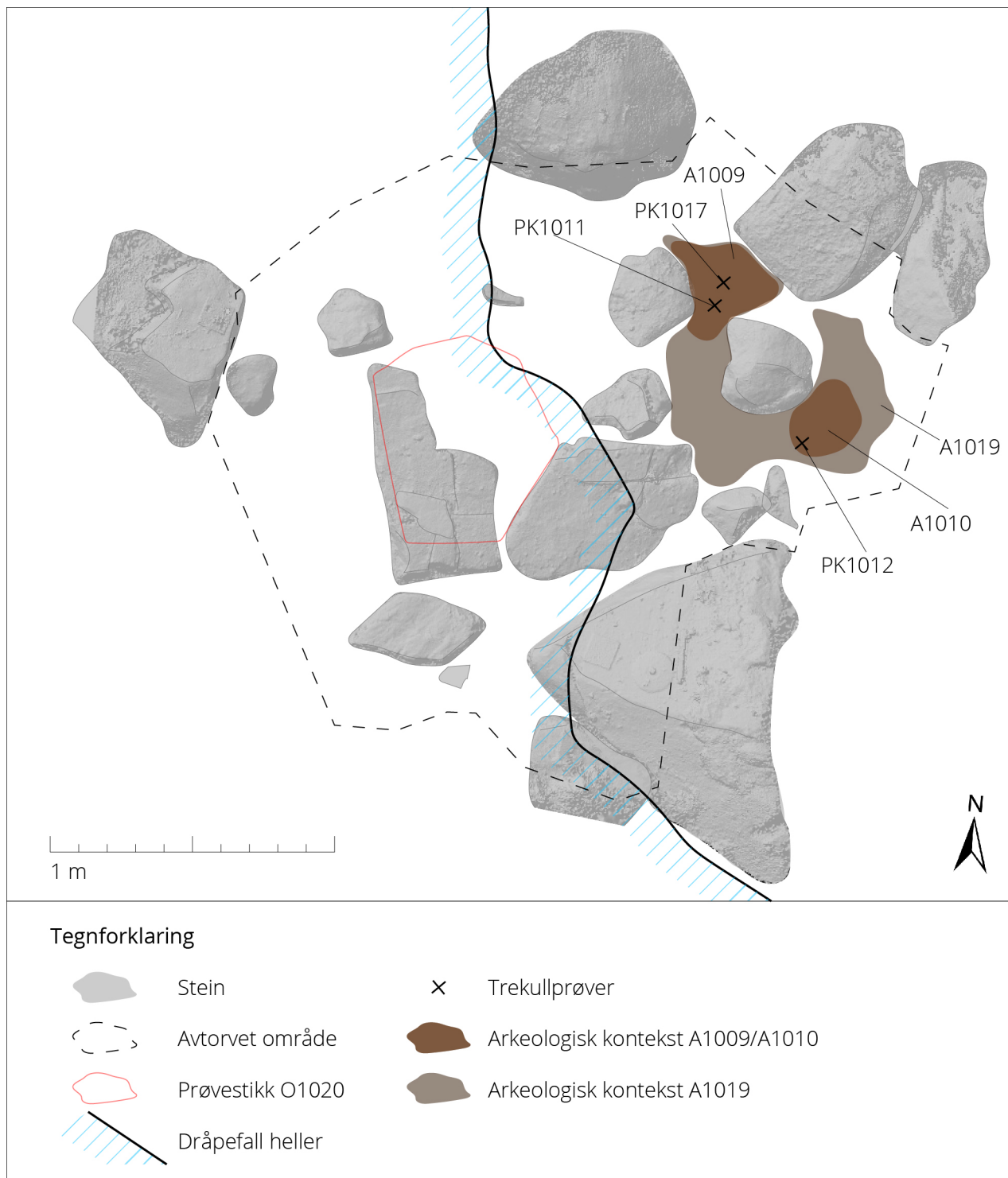
Under avtorvingen ble det avdekket et kraftig kull-lag inntil den største steinhella i den ytre delen av området. Dette kullaget lå i torva rett under vegetasjonsdekket og besto av store kraftige kullbiter. I samme høyde, i torvlaget, fant vi ett plastlokk fra en lekekjele. Dette ble tolket som moderne og rensert vekk. Den store hellen ble fjernet og det ble satt ett prøvestikk i området, omtrent tilsvarende kullet i torva (Figur 5). Det ble ikke gjort funn av kull eller kulturlag under steinhella, eller i dette prøvesticket.

Etter opprensingen kom det ikke frem mer kull i den midtre delen enn det som lå rett under torva. Det kom derimot fram kull i to områder i den innerste delen av feltet.

To kontekster ble skilt ut etter opprensingen,

Figur 4 Undersøkelsesområdet etter avtorving og opprensing, sett mot sør.

Figur 5 Tegning av undersøkelsesområdet

A1009 og A1010 (Figur 5). Kullet lå rundt og mellom store steiner, og avgrensingen av kontekstene var noe uklar. Hele området inneholdt mye skjørbrant stein, og vitner om høy varme inntil steinene. Det var en liten nivåforskjell på de to kullområdene, noe som kan skyldes at terrenget heller innover under steinen. Ved graving av det første laget (lag 1 på ca. 10 cm mekanisk) ble kullstripene tydeligere og bredere, og det fremsto mer som

sammenhengende over hele området (Figur 6). Lag 1 ble gravd ut i hele det indre området under helleren. Området tilsvarende A1009 ble så gravd ut med et snitt mot nord. Dette viste at kullet var både dypt og sammenhengende, også i området mellom steinene og nedover mot kontekst A1010. De to kontekstene ble dermed slått sammen til A1019. A1019 kan beskrives som en kontekst med mye kull som dekker det indre

Figur 6 Kullområde etter graving av ett lag (topp lag 2), kullet kan sees som mørkere striper rundt og imellom steinene.

området under helleren og som har en tykkelse på inntil 30 cm.

Det ble ikke samlet inn noen funn fra undersøkelsen. Det eneste som kom frem i gravingen var kull, skjørbrente steiner og det nevnte plastlokket som ikke ble samlet inn.

ANALYSE

PRØVER

Det ble samlet inn 3 kullprøver. 2 prøver ble samlet inn fra den nordre delen av kullområdet. PK1011 ble tatt fra toppen av A1009, prøven PK1017 ble tatt fra bunnen på omtrent samme sted i A1019. Den siste prøven, PK1012 ble tatt i den sørlige delen, fra toppen av laget i A1010 (fig. 5).

Trekullprøver

Alle tre prøvene fra Våtvoll ble datert (Tabell 1). Toppen av kullaget har fått to dateringer, 1471-1633 (PK1011) og 1661-1950 (PK1012), sistnevnte med høyest sannsynlighet for at dateringen ligger før 1800. Bunnlaget i det nordligste området er datert til 1646-1800 (PK1017). Dateringen av topplaget (PK1011) er eldre enn de andre dateringene. Denne dateringen skiller seg klart

fra resten av dateringene, hvor de to siste er nærmest identiske.

Det er vanskelig å si hva som gjør den ene dateringen eldre, det kan være rester av en eldre fase som er omrotet, eller innblanding av noe annet. På den andre siden er de to siste dateringene så like at de bør representere én bruksfase, og siden de kommer fra hver sin ende av området, så gjelder dette hele konteksten A1019.

TOLKNING

Steinblokka på Våtvoll tolkes som et samisk kulturminne og i en sammenheng med ferdsel og tradisjon. Gjennom store deler av historien (og forhistorien) er bergutspring, hellere og hulrom vært vanlig å benytte for le og overnatting. Dråpefallet under steinen på Våtvoll virker lite egnet for overnatting fordi den innerste delen er trang. Det er lavt under taket og terrenget er ulendt, det ligger også store steiner i veien i den indre delen. Likevel er det godt med ly mot nord og øst, og den vil egne seg godt til å sitte under med et bål. De store steinhellene som ligger i området under helleren har trolig ligget der i lang tid før helleren ble tatt i bruk, da det er mye kull i området over og rundt, men ingenting under.

Sametinget bruker betegnelsen gállu om disse blokkene, en benevnelse de henter fra den lokale navnebruken for Lødingen og Tjeldsundregionen. Disse steinblokkene har ulike benevnelse i ulike samiske områder, felles for regionene er at de ser ut til å ha en kulturell betydning og har vært benyttet til kortere opphold. Steinene ligger som regel inntil eller i nærheten av kjente ferdselsårer, eller i tilknytning til tamreindrift (Sommerseth, 2018, s. 21).

Denne typen steinblokker er ofte enkeltliggende store rasblokker som er veldig synlige i terrenget, og de har fungert som visuelle markører og veimerker som markerer

Museumsnr	Nat.vit.	Intrasis ID	Funnkontekst	Prøvetype	Datert materiale	C14 alder	Kalibrert alder (94,4%)
Ts16078.1	19027	PK1011	Tatt fra toppen av A1009.	Trekull	Bjørk	354 +/- 17 BP	1471-1633 AD
Ts16078.3	19028	PK1012	Tatt fra toppen av A1010.	Trekull	Bjørk	190 +/-15 BP	1661-1950 AD
Ts16078.2	19026	PK1017	Tatt i bunnen av kullaget, A1019.	Trekull	Bjørk	222 +/- 14 BP	1646-1800 AD

Tabell 1 Kullprøver og dateringsresultater fra Våtvoll

boplasser og flytteområder. De har også fungert som grensemarkører mellom eiendommer og gårder, men da med merker (bumerker) risset inn (Sommerseth, 2018, s. 21). Steinblokkene omtales ofte i samiske fortellinger og sammen med samiske stedsnavn er de av stor betydning i landskapet og markerer tilhørigheten til samiske bosettinger i en region. Samiske stedsnavn fungerer ofte som referanser med landskapsinformasjon og knytter bosetting og ferdselsårer sammen (Sommerseth, 2018, s. 22).

Steinblokka/galloen på Våtvoll hadde ikke, ifølge Sametinget, innrissede merker som tegn på eiendomsskille. Dette kunne heller ikke observeres under undersøkelsen. Den ligger ikke ved noen nåværende eiendomsgrenser, men heller ganske sentralt på en av de store eiendommene i bygda Våtvoll. Det kan ikke utelukkes at den en gang har markert et slikt skille, men verken våre eller Sametingets undersøkelser har avdekket en slik sammenheng.

Lokaliteten ligger i et område med kjente finnerydninger fra 1600-tallet og fremover, og kan heller settes i sammenheng med ferdsel og utmarksbruk tilknyttet gårdene i området. Dateringen av kullet viser at det har vært minst ett opphold under dråpefallet i løpet av perioden 1665-1800 e.Kr., trolig flere ut ifra dybden på kullaget. Det er likevel ingenting som kan fortelle oss om det var et kort opphold med søken etter le, eller om det har vært en overnatting her. Sistnevnte virker mindre sannsynlig ut ifra størrelsen på helleren. Det er også vanskelig å svare på om denne bruken eller beslutningen om å slå seg ned her er kulturelt betinget eller tilfeldig ut ifra denne undersøkelsen.